

تجزیه و تحلیل می‌شود. آنگاه با بیان تسایح مطالعه موردی (case study) درس مطالعات اجتماعی (مبحث جغرافیا) کلاس پنجم در مدرسه ابتدایی در منطقه مرکزی ژاپن (ناگویا)، تلاش می‌شود تا نحوه مشارکت و تفکر دانش آموزان در فرایند یادگیری - یادگیری در درس جغرافیا تجزیه و تحلیل شود و هدفهای آموزش جغرافیا با رویکردی فرهنگی و با تأکید بر شناخت و درک متقابل فرهنگ‌ها و اهداف بین‌المللی کردن آموزش و پرورش در ژاپن تبیین گردد.

نگارنده در این مقاله کوشش می‌کند تا تجربه ژاپن را در بین‌المللی کردن آموزش و پرورش با تأکید بر آموزش جغرافیا تبیین کند. ابتدا مفهوم بین‌المللی کردن آموزش و پرورش در ارتباط با هدفهای آموزش جغرافیا بیان می‌شود. سپس روش آموزش مسائل زیست محیطی به کودکان برای درک، ارتباط و تعامل سازنده با محیط زیست، همزیستی مسالمت‌آمیز و گسترش تفاهم در سطوح ملی، منطقه‌ای و جهانی در قالب ۱- آموزش درباره محیط زیست، ۲- آموزش دریا از محیط زیست، و ۳- آموزش برای محیط زیست

مقدمه

به دنبال تعاملات فرهنگی بیشتر و درک متقابل روزافزون است تا آنها را منشأ ترویج همکاریهای اقتصادی، سرمایه‌گذارهای دو و چندجانبه، شناخت متقابل فرهنگ‌ها و تعاون برای کاهش دشواریهای زندگی مسالمت‌آمیز در دنیای ارتباطات قرار دهد.

با توجه به ضرورت‌های بیان شده هر کوششی که بتواند بستر تفاهم، شناخت و تعامل ملت‌ها را بیشتر سازد، کوششی مغتنم است؛ بویژه اگر از مطالعات جغرافیا آغاز شود. در مطالعات جغرافیا ابتدا کودکان به تصویری واقعی از موقعیت زندگی خود دست می‌یابند، آنگاه با جهان و مسائل آن آشنا می‌شوند و نسبت انسان و محیط زیست را در موقعیت‌های مختلف مطالعه می‌کنند و بر اساس یافته‌های به دست آمده موقعیت خود و سایر مردم جهان را مقایسه می‌کنند و درک عمیق تری از جهان پیدامی‌کنند (Blij & Muller, 1996). آنگاه بر اساس این فهم واقعی کوشش می‌کنند فرهنگ‌ها و سنت‌های مختلف زندگی در موقعیت‌های گوناگون جغرافیایی را بهتر بشناسند و ساختارهای متفاوت اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جهان امروز را درک کنند. مطالعات جغرافیایی می‌تواند بستری باشد که مباحث فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی از جمله دشواریهایی که در جهان امروز جنبه جهانی دارد در آن مطرح و تأثیرات بین‌المللی آن بازشناسی شود و عزم

در مقدمه اساسنامه سازمان یونسکو آمده است که «چون جنگ‌ها از ضمیر مردم سرچشمه می‌گیرد دفاع از صلح نیز باید در ضمیر انسانها پرورش یابد» (سرکار آراتی، ۱۳۷۰: ص ۵). این بیان به روشنی ضرورت درک متقابل ملل و فرهنگ‌ها و تمدن‌ها از یکدیگر را در جهان امروز تبیین می‌کند. با توجه به امکان تعامل و ارتباط میان فرهنگ‌ها و منحصر بودن این موضوع به دولت‌ها در عصر حاضر، همکاریهای بین‌المللی می‌تواند در ارتقاء آگاهیهای لازم برای بهبود شرایط زندگی مؤثر باشد و مهارت‌های زندگی برای زیستن در جهان امروز را به ما و فرزندانمان بیاموزد، همه ما را به شرایط معنوی و مادی بهتری رهنمون سازد، درک عمیق تری از فرهنگ‌ها را برای ما فراهم سازد و ما را به همکاریهای بین‌المللی برای کاهش مسائل جهانی ترغیب کند.

امروزه بیش از هر زمان دیگری سرنوشت انسانها و ملت‌ها به یکدیگر ارتباط دارد و بر یکدیگر تأثیر می‌گذارد. فن‌آوریهای نو اطلاعات و ارتباطات این تأثیرات را سرعت بخشیده است و هر روز به حجم آنها می‌افزاید. در دنیای امروز رفع دشواریهای موجود در یک حوزه جغرافیایی تأثیرات مثبت جهانی دارد. بنابراین جهان امروز ضرورت افزایش تفاهم بین‌المللی را بیشتر می‌فهمد و

رویکرده فرهنگی به درس جغرافیا در مدارس دوره ابتدایی

دکتر محمدرضا سرکار آراتی
استادیار دانشگاه علامه طباطبایی

شناخت و نگرش‌های سازنده‌ای که برای کاهش یا رفع آنها لازم است فراهم گردد.

مشارکت لازم برای روبرو شدن با دشواریهایی چون منازعات بین‌المللی، فقر جهان سوم، خطرات زیست‌محیطی، افزایش جمعیت و... مستلزم آگاهی و نگرش سازنده است و این مهم با شناخت و درک متقابل ملت‌ها از یکدیگر و میزان نقشی که در رفع این دشواریها دارند میسر می‌شود. همه ما باید با تعاون باهم به ساختن دنیایی بهتر کمک کنیم و شرط اول این کار، شناخت و نگرش سازنده به فرهنگ‌ها و تمدنهای متفاوت است. ایجاد تفاهم در آینده جهان را باید در نگرش‌های پویا، احساس تعاون، همدلی و تفاهم بین‌المللی میان کودکان امروز جهان جستجو کرد و گام اساسی در این راه، شناخت عمیق‌تر فرهنگ‌ها و تمدن‌ها و ایجاد مهارتهای لازم برای گفتگوی میان آنهاست. مطالعات جغرافیایی بستر مناسبی برای این مهم به حساب می‌آید.

بین‌المللی کردن آموزش و پرورش

پیش از اینکه برای تحصیلات عالی اعزام ژاپن شوم کمتر به ضرورت شناخت و درک متقابل فرهنگ‌ها فکر کرده بودم. نخستین بار با این مفاهیم در حرکت جامعه ژاپن از يك جامعه ملی به جامعه‌ای بین‌المللی آشنا شدم. هنگامی که گزارش‌های شورای تغییر نظام آموزشی ژاپن در سالهای ۱۹۸۵-۸۷ را مطالعه می‌کردم به ضرورت درک متقابل فرهنگ‌ها و فلسفه بین‌المللی کردن جامعه ژاپن پی بردم. در این گزارش آمده است: «مؤسسات آموزشی نه تنها باید به ایجاد فرصت‌های لازم برای رشد تواناییهای فردی، مهارت‌ها و فرهنگ مردم ژاپن همت گمارند بلکه باید به بشریت و افزایش تواناییهای آنها در همه زمینه‌ها نیز بیندیشند و کوشش کنند تا زمینه‌های ایجاد این فرصت‌ها را برای آنها نیز فراهم سازند» (NCERGJ, 1987).

برای ژاپنی‌ها خیلی دشوار است که تفاوت سنت‌ها، شیوه زندگی، طرز تفکر و نظام ارزشهای سایر تژادها و ملت‌ها را درک کنند؛ چون آنها اساساً از يك تژاد واحد، با زبان واحد و در يك جزیره زندگی می‌کنند. ژاپنی‌ها تجربه، آشنایی و عادت

○ هر کوششی که بتواند بستر تفاهم، شناخت و تعامل ملت‌ها را هموارتر سازد کوششی مغتنم است بویژه اگر از مطالعات جغرافیای آغاز شود.

زندگی با انسانهایی از فرهنگ‌ها و تژادهای مختلف را نداشته‌اند. (Takakura & Murata, 1998). آنها معمولاً به تقسیم‌بندی فرهنگ‌ها می‌پردازند. برای برخی رتبه‌های ممتاز و برای بعضی دیگر رتبه‌های پایین‌تری در نظر می‌گیرند. بعضی از آنها به نکات مثبت سایر فرهنگ‌ها توجه ویژه‌ای نشان می‌دهند و به آنها احترام می‌گذارند و معمولاً فرهنگ خود را برتر به شمار می‌آورند. بعضی حتی تا سرحد تژادپرستی پیش می‌روند (Takakura & Murata, 1998; Lincicome, 1993). مطالعه فرهنگ‌های مختلف و مقایسه تفاوت‌ها و تشابهات و ریشه‌های آنها امکان درک عمیق‌تری از فرهنگ خودی را نیز فراهم می‌کند و قضاوت واقع‌بینانه‌تری را امکان‌پذیر می‌سازد. بنابراین برای هر فرد لازم است که نسبت به فرهنگ‌های مختلف آگاهیهای لازم را به دست آورد تا دست کم توانایی درک بهتر فرهنگ خود را پیدا کند و بتواند به نحو سازگارتری با سایر افراد از تژادها و ملیت‌های مختلف زندگی کند. این نکته‌ای اساسی است که آموزش و پرورش باید به آن بپردازد و زمینه‌های لازم برای تحقق آن را فراهم سازد.

برای این منظور شورای تغییر نظام آموزش و پرورش ژاپن در گزارشهای خود که در فاصله سالهای ۱۹۸۵-۸۷ منتشر شد موضوعات زیر را تحت عنوان آموزش و پرورش در خدمت بین‌المللی کردن جامعه ژاپن (بین‌المللی کردن آموزش و پرورش) مطرح ساخت (Takakura & Murata, 1998):

- ۱- آموزش و پرورش برای درک بین‌المللی؛^۱
- ۲- آموزش و پرورش برای صلح؛^۲
- ۳- آموزش و پرورش برای حقوق بشر؛^۳
- ۴- آموزش و پرورش برای درک فرهنگ‌های مختلف؛^۴
- ۵- آموزش و پرورش برای توسعه؛^۵
- ۶- آموزش زیست‌محیطی.^۶

موضوعاتی که شورای تغییر نظام آموزش و پرورش ژاپن در از تباط با بین‌المللی کردن جامعه برعهده آموزش و پرورش نهاده است از يك سو با الهام از توصیه‌نامه‌های یونسکو است که بر صلح، ضرورت درک متقابل و احترام به حقوق یکدیگر تأکید دارد و از سوی دیگر ناشی از درک

رویکرد فرهنگی به آموزش جغرافیا

فرهنگ در عام‌ترین مفهوم خود شامل شیوه‌های ارتباط، بهره‌گیری و تعامل انسان با محیط زندگی نیز می‌شود و جغرافیا اصولاً مطالعه همین ارتباطات، تعاملات و تفکرات اجتماعی برخاسته از آنهاست (گرگ و لینهارت، ۱۳۷۸). محیط زیست متفاوت و مکانهای جغرافیایی متنوع نظامهای گوناگون اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را شکل می‌دهند، نگرش‌ها و باورهای مختلف را می‌سازند و مبانی تفاوت‌های فرهنگی، تفکرات اجتماعی و رفتارهای گروهی و فردی را سازمان می‌دهند (Gregg, Leinhardt, 1994).

آموزش جغرافیا با ایجاد درک واقعی از محیط زیست، روابط انسان و محیط، تأثیر شرایط محیطی بر روابط انسانها و مقایسه محیط‌ها و تأثیر آنها بر شکل‌گیری نظامهای اجتماعی و فرهنگی متفاوت، بهترین زمینه را برای شناخت عمیق و ملموس دانش آموزان از فرهنگ‌ها فراهم می‌سازد (گنجی، ۱۳۷۸)، ارتباط میان مناطق مختلف جهان را تسهیل می‌کند و همزیستی مسالمت‌آمیز و احساس تعلق به سرنوشت انسانها با فرهنگ، نژاد، زبان و مکان‌های مختلف را تقویت می‌کند.

آموزش جغرافیا در مدارس به دانش آموزان ادراک جغرافیایی از محیط می‌بخشد و به آنها کمک می‌کند تا از دنیایی که در آن زندگی می‌کنند آگاهی همه‌جانبه‌ای به دست آورند. با تبیین روابط میان انسان و محیط و تأثیر آن در رفتارهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی موجب درک عمیق‌تر فرد از سایر مباحث علمی از جمله تاریخ، اقتصاد، سیاست، مذهب و... می‌شود (Clark & Others, 1990; Egan, 1983). فراهم ساختن زمینه‌های درک عمیق و همه‌جانبه شرایط حاکم بر رفتار و زندگی فردی و اجتماعی انسانها در مناطق مختلف جهان، انگیزه درک عمیق فرهنگ‌ها را فراهم می‌سازد و احترام متقابل به حقوق انسانها و باورهای فرهنگی یکدیگر را افزایش می‌دهد (Baker, 1989) و تأثیر و تأثرات تصمیم‌ها و انتخاب‌های خود و دیگران را در محیطی محدود و احتمالاً شخصی بر زندگی یکدیگر تبیین می‌کند (گرگ و لینهارت، ۱۳۷۸).

ضرورت‌های زمان که مرزها را به سرعت در هم می‌ریزد و تعاملات فرهنگی و همکاریهای اقتصادی و سیاسی سازنده را بهترین کوشش برای درک هویت خویش و تلاش برای تفاهم بین‌المللی می‌سازد. ژاپنی‌ها به خوبی تأثیرات رشد شتابان اقتصادی دهه ۱۹۶۰ را بر ابعاد فرهنگی، اجتماعی و زیست‌محیطی خود دریافته‌اند (NCERGJ, 1987). وانگهی آنها به خوبی درک می‌کنند که کشورهای پیشرفته نمی‌توانند از آثار فقری که گریبانگیر کشورهای جهان سوم است بر کنار بمانند و لذا باید در کاهش فاصله‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی میان کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به عنوان یک مسأله جهانی مسؤولیت جدی بپذیرند.

موضوعات پیشنهادی شورای تغییر نظام آموزشی ژاپن فرصت‌هایی برای یادگیری در مدرسه به وجود آورده است تا به کودکان آگاهی و نگرش سازنده برای مشارکت در برنامه‌های توسعه در سطوح منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی بخشیده شود، آنها با حقوق انسانها، ضرورت شناخت فرهنگ‌ها و رعایت اصل احترام متقابل آشنا شوند و زمینه‌های لازم برای هماهنگی بیشتر میان انسان و محیط زیست فراهم گردد.

در بسیاری از مدارس ابتدایی ژاپن محلی به عنوان سالن آموزش فرهنگ و تمدن‌ها وجود دارد. در این سالن از هر کشوری یک نماد مشخص که حداقل پرچم آن است دیده می‌شود. وانگهی نقشه‌های جغرافیایی و جزواتی در مورد فرهنگ کشورهای مختلف جهان در آن وجود دارد. معلمان تلاش می‌کنند از این مکان برای آشنا ساختن دانش آموزان با فرهنگ زندگی در کشورهای مختلف جهان بهره ببرند. این سالنها معمولاً در جایی از مدارس قرار دارند که توجه کودکان را هنگام عبور و مرور روزانه به خود جلب می‌کنند و کودکان معمولاً اوقات فراغت خود را در آنجا می‌گذرانند. قفسه‌های فیلم ویدئو و کتابهای مربوط به کشورها در این محل موجود است. در این سالن دانش آموزان با زندگی اقوام ابتدایی در جنگلهای آمازون، نحوه مقابله با مسأله کمبود آب و بیماریهای واگیردار در آفریقا، زندگی عشایر در ایران و... آشنا می‌شوند.

○ مطالعات جغرافیایی

می‌تواند بستری باشد که مباحث فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، از جمله دشواریهایی که در جهان امروز جنبه جهانی دارد در آن مطرح و تأثیرات بین‌المللی آن باز شناخته شود.

آموزش جغرافیا و مسائل زیست محیطی با رویکرد فرهنگی و به عنوان مسبایی برای درک تفاوت‌های فرهنگی و گسترش تفاهم بین‌المللی با روش‌های مختلفی صورت می‌گیرد. اما روشی که ژاپنی‌ها بویژه در ارتباط با هدف‌های بین‌المللی کردن آموزش و پرورش و بند ششم آن - آموزش زیست محیطی - به آن توجه ویژه‌ای نشان می‌دهند، شیوه‌ای است که نخستین بار در سال ۱۹۷۴ در شورای پروژه آموزش زیست محیطی مدارس انگلستان در ارتباط با آموزش محیط زیست مطرح شد (Schools' Council, 1974). این روش در سه زمینه مشخص زیر به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا نسبت به درک، ارتباط و تعامل پویا با محیط زیست آگاهی، مهارت و نگرش سازنده‌ای به دست آورند (Palmer, 1998).

آموزش درباره محیط زیست

آموزش درباره محیط زیست^۷ در جستجوی کشف ویژگی‌های نواحی مورد مطالعه بر اساس قواعد و روش‌های تعیین شده است. هدف اصلی این نوع مطالعه در حوزه‌های شناختی، بعد دانش و فهم است و ناظر به افزایش آگاهی و تبیین قاعده‌مندیهایی حاکم بر محیط طبیعی و ویژگی‌های طبیعی و انسانی نواحی جغرافیایی است.

آموزش در یا از محیط زیست^۸

در این روش محیط زیست به عنوان منبع اساسی مطالعه به دانش‌آموزان معرفی می‌شود. استفاده از محیط زیست برای مطالعه کودکان از دو جهت دارای اهمیت است. نخست، تأکید بر یادگیری نحوه آموختن؛ دانش‌آموزان با استفاده از محیط زیست در شرایطی قرار می‌گیرند که نه تنها می‌آموزند بلکه می‌آموزند که چگونه بیاموزند (بعد مهارت). دوم، استفاده از موادی است که در محیط زیست به طور عینی در اختیار دانش‌آموزان برای یادگیری قرار می‌گیرد و شرایط یادگیری در حین عمل^۹ را فراهم می‌سازد. کودکان آنچه را که در درس ریاضی، زبان، علوم و هنر به طور شفاهی آموخته‌اند، در عمل و به طور ملموس حس می‌کنند و از آن می‌آموزند.

آموزش برای محیط زیست^{۱۱}

در این روش بر آموزش‌هایی برای احساس

صمیمیت و تعلق خاطر به محیط زیست تأکید می‌شود (بعد نگرش). در این زمینه بیشتر با ارائه اطلاعات لازم نسبت به محیط زیست تلاش می‌شود تا نگرش سازنده و مهارت‌های لازم بر خورد، حفظ و مراقبت از محیط زیست در کودکان به وجود آید و نسبت انسان و محیط در ابعاد مختلف دانش و فهم، مهارت و نگرش مورد بررسی قرار گیرد.

آموزش مسائل زیست محیطی در هر یک از ابعاد دانش و فهم، مهارت و نگرش موضوعاتی را شامل می‌شود که برخی از مهمترین آنها را در ذیل به تفکیک بیان می‌کنیم (Palmer, 1998):

دانش و فهم:

۱- فرایندهای طبیعی که در محیط زیست جریان دارد؛

۲- تأثیر فعالیت‌های انسان در محیط زیست؛

۳- محیط‌های زیست متفاوت و تأثیرات فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و... آنها؛

۴- قوانین محلی، ملی و بین‌المللی ناظر بر بهره‌برداری از محیط زیست؛

۵- نحوه شکل‌گیری سیاست‌های ناظر بر ارتباط با محیط زیست؛

۶- وابستگی زندگی انسان و محیط زیست؛

۷- جنگ، انهدام محیط زیست و پیامدهای آن؛

۸- محیط زیست و تأثیراتی که از رفتار، اعمال و تصمیم‌های گذشته انسانها با خود دارد؛

۹- اهمیت طراحی، آمایش و زیبایی طبیعت؛

۱۰- اهمیت مدیریت محیط زیست.

مهارت:

۱- مهارت‌های ارتباطات؛

۲- مهارت‌های کمی؛

۳- مهارت‌های حل مسأله؛

۴- مهارت‌های فردی و اجتماعی؛

۵- مهارت‌های بهره‌گیری و ارائه اطلاعات؛

۶- مهارت مطالعه و پژوهش.

نگرش:

۱- توجه و مراقبت از محیط زیست؛

۲- تفکر در منابع محیط زیست و درک اهمیت آنها؛

۳- احترام و احساس تعلق به محیط زیست؛

۴- قدرشناسی و توجه به اهمیت محیط در

زندگی انسان؛

۵- برخورد عقلانی با محیط زیست.

○ برای هر فرد لازم است نسبت به فرهنگ‌های مختلف آگاهی‌های لازم را به دست آورد تا دست کم توانایی درک بهتر فرهنگ خود را پیدا کند و بتواند به نحو سازگارتری با سایر افراد از نژادها و ملیت‌های مختلف زندگی کند.

منطقه مرکزی ژاپن (شهر ناگویا)، نحوه مشارکت و تفکر دانش آموزان در فرایند یاددهی-یادگیری در درس جغرافیا را تجزیه و تحلیل کنیم و هدفهای درس را با تأکید بر شناخت و درک متقابل فرهنگ‌ها و هدفهای بین‌المللی کردن آموزش و پرورش در ژاپن تبیین نماییم.

مجموعه فعالیت‌های آموزشی کلاس درس مطالعات اجتماعی (مبحث جغرافیا) در تاریخ سیزدهم نوامبر ۱۹۹۶ که در دو ساعت (جمعاً ۹۰ دقیقه) صورت گرفته است در جدولهای ۱ و ۲ نشان داده شده است:

در ساعت اول، ابتدا معلم کلاس آقای ایشی کاوا موضوع اصلی درس را روی تابلو نوشت. عنوان اصلی عبارت از مطالعه مقایسه‌ای ایران و ژاپن با تأکید بر جغرافیا و مظاهر زندگی روزمره مردم بود. آنگاه به

در هر يك از ابعاد مختلف فوق موضوعات بسیاری در برنامه‌های آموزشی و درسی مطالعات اجتماعی، جغرافیا و آموزش زیست محیطی در دوره‌های مختلف آموزش و پرورش قابل ارائه است (Harper, 1992). مهمترین موضوعاتی که در ارتباط با محیط و نسبت آن با انسان می‌تواند مورد توجه قرار گیرد عبارت است از: آب و هوا، خاک، منابع طبیعی، آب، مواد معدنی، منابع و انرژی، ساختمانها، صنایع و کار، جمعیت و روابط انسانی، گیاهان و حیوانات، و... (NCC, 1990).

نمونه مورد مطالعه

در اینجا، می‌کوشیم با بیان نتایج يك مطالعه موردی از درس مطالعات اجتماعی (مبحث جغرافیا) در کلاس پنجم مدرسه ابتدایی کومو در

○ فرهنگ در عام‌ترین مفهوم خود شامل شیوه‌های ارتباط، بهره‌گیری و تعامل انسان با محیط زندگی نیز می‌شود و جغرافیا اصولاً مطالعه همین ارتباطات و تعاملات، و تفکرات اجتماعی برخاسته از آنهاست.

جدول (۱) مجموعه فعالیت‌های آموزشی کلاس پنجم ابتدایی در درس مطالعات اجتماعی

(مبحث جغرافیا) ساعت اول (۴۵ دقیقه)

بخش	طول مدت (دقیقه)	شرح فعالیت
۱	۵	طرح مسأله؛ مطالعه مقایسه‌ای ایران و ژاپن با تأکید بر جغرافیا و مظاهر زندگی روزمره
۲	۵	توضیح مبهم ایرانی در باره موقعیت جغرافیایی و ویژگیهای طبیعی و انسانی ایران
۳	۱۵	مشاهده، کنجکاو و جستجوی دقیق در منابع ارائه شده، فیلم، عکس‌ها، نقشه‌ها و برخی وسایل برای مقایسه زندگی و جغرافیا، محیط، فرهنگ و... ایران و ژاپن
۴	۱۵	ارائه تفاوت‌ها و تشابهات زندگی و ارتباط میان انسان و محیط زیست در ایران و ژاپن و بحث در ارتباط با آنها
۵	۵	ثبت جمع‌بندی مطالب کلاسی در دو ستون تفاوت‌ها و تشابهات در زندگی روزمره ایران و ژاپن روی تخته سیاه توسط معلم

جدول (۲) مجموعه فعالیت‌های آموزشی کلاس پنجم ابتدایی در درس مطالعات اجتماعی

(مبحث جغرافیا) ساعت دوم (۴۵ دقیقه)

بخش	طول مدت (دقیقه)	شرح فعالیت
۱	۵	طرح مسأله؛ علت تفاوت‌های زندگی روزمره مردم در ایران و ژاپن
۲	۷	تلاش و تفکر دانش آموزان برای یافتن پاسخ مسأله
۳	۱۳	ارائه پاسخ‌های مختلف توسط دانش آموزان و بحث در ارتباط با آنها
۴	۱۰	پاسخ معلم کلاس، معلم مبهم و مبهم ایرانی به مسأله و مقایسه راه‌حل‌های ارائه شد با یکدیگر
۵	۵	جمع‌بندی مباحث کلاس توسط معلم
۶	۵	ثبت جمع‌بندی مطالب کلاس و ارزیابی آن در دفترچه یادداشت توسط دانش آموزان

اینکه تقریباً همه دانش آموزان نظرات خود در این باره داشتند، آموزگار از دانش آموزان خواست تا نظر خود را نسبت به کلاس و آنچه در آن به تفکر پرداخته اند بنویسند. او تأکید کرد که دانش آموزان نظر خود را در مورد تفاوتها و تشابهات محیط و زندگی مردم ایران و ژاپن و آنچه در این کلاس آموخته اند بنویسند.

مهمترین نکاتی که دانش آموزان در اظهار نظرهای خود به آنها اشاره کردند آقای ایشی کاواروی تخته سیاه یادداشت کرد از این قرار بود:

● تشابهات: شکوفه های بهار، ساختمانهای بلند، ستور انهای بزرگ، هتل های زیبا، دانشگاه، بانک، کتابخانه، کوکاکولا، نوشابه های مختلف، اسکی، فوتبال، خیابانهای پهناور و طولانی، ماشین، شهر بازی، راههای آهن و شوسه، کوهستان با قله های بلند.

● تفاوتها: بول رایج، نوع لباس (به خصوص لباس خانمها)، مراسم مذهبی، ساعات کار، دستشویی (مشخصاً توالت)، شکل ساختمان منازل، نحوه غذا خوردن، نوع غذا، اندازه اتاق ها، وسعت مدارس، اندازه خانه ها، میوه ها و انواع آنها (شکل هندوانه، لیمو شیرین)، جدایی مدارس دختران و پسران، دشت های وسیع، کویر، شن های روان، عدم مراعات دقیق حق تقدم در عبور و مرور.

در ساعت دوم درس ابتدا آقای ایشی کاواخیلی مختصر مجموعه فعالیت های آموزشی ساعت اول را که در جدول آمده است مرور کرد و آنگاه به طرح مسأله کلاس پرداخت. او گفت «حالا بیاید با هم فکر کنیم و ببینیم که علت تفاوتهایی که شما در زندگی مردم ایران و ژاپن مشاهده کردید چیست؟» او با اعتراف به اینکه پرسش نسبتاً مشکلی مطرح کرده است سعی کرد دانش آموزان را در ارتباط و تعامل با یکدیگر قرار دهد تا به صورت گروهی به این پرسش فکر کنند و پاسخ آن را بیابند.

او با تکرار پرسش خود از دانش آموزان خواست تا حدود ۷ دقیقه در مورد پرسش و پاسخ مناسب آن بیندیشند و در ضمن با سایر دوستان خود نیز مشورت کنند. در این فاصله آقای ایشی کاوا، معلم میهمان و میهمان ایرانی به میان دانش آموزان رفتند و به پرسش های آنها پاسخ دادند یا با طرح پرسشهای مناسب دانش آموزان را به تفکر درباره مسأله مطرح شده ترغیب کردند.

پس از اینکه برخی از دانش آموزان به پاسخ قابل ارائه ای رسیدند، آقای ایشی کاوا از دانش آموزان

معرفی معلم میهمان و میهمان ایرانی (نگارنده) پرداخت. سپس گفت: «من خیلی فکر کردم که درس امروز را که در دو ساعت برگزار می شود چگونه معرفی کنم. درس جغرافیا، مطالعات اجتماعی یا ضرورت درک و تفاهم بین المللی؛ بین المللی شدن (Kokusaika)؟! امروز می خواهیم از طریق کنجکاوی، تفکر و مطالعه در محیط جغرافیایی و مظاهر زندگی مردم ایران به تفاوتها و تشابهات آنها با ژاپن بیندیشیم. آقای سرکار آری، دانشجوی دوره دکتری دانشگاه ناگواهاستند و با استفاده از منابعی که با خود آورده اند سعی می کنند کشور خود را معرفی کنند و به پرسشهای شما هم پاسخ دهند. شما سعی کنید به دقت به مطالب ایشان گوش دهید؛ به مشاهده فیلم و کنجکاوی در منابع پیر دزدیدو تفاوتها و تشابهات ایران و ژاپن را یادداشت کنید.»

پس از سخنان آقای ایشی کاوا، نگارنده با توضیح کلی در مورد موقعیت جغرافیایی و ویژگیهای طبیعی و انسانی ایران از دانش آموزان خواست تا در گروههای ۵ نفره به مشاهده و مطالعه منابع ارائه شده شامل آلبومهای عکس، نقشه، فیلم مستند، بروشور، نمونه ای از فرش دستیافت و بعضی از صنایع دستی و... پیر دزدیدو خود بر اساس توضیحات ارائه شده موقعیت جغرافیایی و زندگی مردم ایران و ژاپن را مقایسه و تفاوتها و تشابهاتی را که به نظرشان می رسد یادداشت کنند. دانش آموزان پانزده دقیقه فرصت داشتند تا با دقت به کنجکاوی و مشاهده منابع ارائه شده پیر دزدیدو در این فاصله معلم میهمان، میهمان ایرانی و معلم کلاس به میان دانش آموزان آمدند و به پرسشهای آنها پاسخ گفتند.

پس از آنکه آقای آموزگار دریافت که بیشتر دانش آموزان از حداقل چند منبع ارائه شده استفاده کرده اند و در مقایسه ایران و ژاپن نکات قابل توجهی را به عنوان تفاوت و تشابه یادداشت کرده اند از دانش آموزان خواست تا به ترتیب و آرامی نتایج بررسی های خود را اعلام کنند. در حدود ۱۵ دقیقه تقریباً همه دانش آموزان در محیطی شوق انگیز دستهای خود را برای اظهار نظر بالا گرفتند و بیشتر از ۳/۴ دانش آموزان نتایج بررسیهای خود را اعلام کردند و آموزگار کلاس به دقت و مرتب آنها را روی تخته سیاه یادداشت کرد. چون برخی از اظهار نظرها با هم شباهت داشت، آقای ایشی کاوا از دانش آموزان خواست تا برای بهره گیری از نظرات همه دانش آموزان سعی کنند به مواردی که اشاره نشده است پیر دزدیدو از تکرار موضوعها پرهیزند. پس از

○ آموزش جغرافیا با ایجاد درک واقعی از محیط زیست، روابط انسان و محیط، تأثیر شرایط محیطی بر روابط انسانها و مقایسه محیطها و تأثیر آنها بر شکل گیری نظامهای اجتماعی و فرهنگی متفاوت بهترین زمینه را برای شناخت عمیق و ملموس دانش آموزان از فرهنگها فراهم می سازد.

○ باید به فرزندانمان
کممک کنیم تا به درک
عمیقی از مبانی تفاوت‌های
فرهنگی، اجتماعی و
اقتصادی شمال و جنوب،
سیاه و سفید و... دست
یابند. آموزش جغرافیا و
مسائل زیست‌محیطی یکی
از روش‌هایی است که
می‌تواند مبانی این تفاوت‌ها را
برای دانش‌آموزان تبیین
کند و آنها را به درک بهتری از
جهان برساند.

پرسید آیا پاسخ مشخصی رسیده‌اند؟ بیشتر
دانش‌آموزان پاسخ دادند که پرسش دشواری است.
آنگاه آقای ایشی کاوا از دانش‌آموزانی که پاسخی برای
لرانه یافته بودند، خواست تا اندیشه خود را درباره مسأله
بیان کنند و پاسخ پرسش را برای کلاس توضیح دهند.
آقای ایشی کاوا پس از توضیح هر یک از دانش‌آموزان از
کل کلاس می‌خواست تا در صورتی که نظری درباره
پاسخ بیان شده‌دارند، بیان کنند.

برخی از مهمترین پاسخ‌های دانش‌آموزان به
پرسش مطرح شده علت تفاوت‌های مظاهر زندگی
مردم ایران و ژاپن عبارت بود از:

۱- چون طرز تفکر انسان‌ها در ایران و ژاپن متفاوت
است.

۲- چون روش زندگی متفاوت است.

۳- چون محل زندگی متفاوت است.

۴- چون محیط زندگی مردم ایران و ژاپن متفاوت
است. مردم ایران و ژاپن در دو محیط دور از هم زندگی
می‌کنند.

آنگاه آقای ایشی کاوا با مرور نظرات دانش‌آموزان
در پاسخ به پرسش مطرح شده گفت: «محیط زندگی
انسان‌ها از نظر طبیعی بایکدیگر متفاوت است و من
فکر می‌کنم که مهمترین ریشه تفاوت‌های مردم در
زندگی، ناشی از این تفاوت در محل سکونت باشد.
محیط زندگی انسان‌ها بر نوع زندگی، روش زندگی،
طرز فکر و نوع تغذیه آنها تأثیر می‌گذارد و سنت‌های
اجتماعی و فرهنگی خاص خود را پدید می‌آورد...
من از ایران بازدید کرده‌ام، حتی محیط زندگی در کویر،
مناطق شمالی و کوهستانی در خود ایران هم ویژگی‌های
مشخصی را در فرهنگ بومی هر منطقه به وجود آورده
است و بر روابط اجتماعی افراد تأثیر محسوسی
گذاشته است.»

معلم میهمان در پاسخ به پرسش مطرح شده گفت:
«طبیعت و محیط زندگی متفاوت بر روش زندگی و
رفتار انسان‌ها تأثیرات قابل توجهی دارد. شما منطقه
لوکینا و ادر جنوب ژاپن را با منطقه کایدو در شمال
مقایسه کنید. تفاوت‌های زیادی در شکل خانه‌ها، آب و
هوا، شغل آدم‌ها، نوع روابط میان آنها... می‌بینید.
شمال اینهار ادر جغرافیای سال چهارم خوانده‌اید. من
اسسال برای اولین بار به هو کایدو رفته‌ام. خیلی از
این تفاوت‌ها را برای اولین بار حس کردم. آنجا گرما و
باران‌های زیاد و کینا و ابا سرامویرف‌های سنگین
هو کایدو مقایسه می‌کردم و به تفاوت‌های زندگی مردم
ناشی از طبیعت، آب و هوا و محل زندگی آنها فکر
می‌کردم.»

سرانجام میهمان ایرانی (نگارنده) به رابطه متقابل
محیط و انسان و تأثیرات اجتماعی و فرهنگی آن بر
انسان‌ها از نظر تاریخی اشاره کرد و گفت: «وقتی که با
زبان ژاپنی آشنا شدم و توانستم به خوبی از آن استفاده
کنم برایم خیلی جالب بود که ژاپنی‌ها هر وقت که به هم
می‌رسند پس از سلام بلافاصله می‌گویند «امروز
هوای خوبی است»، یا «امروز چه بارانی آمد»، یا
«امروز چقدر گرم است»... آیامی دانید علت این
امر چیست؟ و چگونگی تغییر جامعه ژاپن از یک جامعه
کشاورزی به جامعه صنعتی هنوز جایگاه خود را در
زبان محاوره‌ای مردم حفظ کرده است؟ این یک ریشه
تاریخی دلبسته دوران کشاورزی بر می‌گردد، چون در
آن دوران همه امور زندگی به آب و هوا و تغییرات آن
بستگی داشته است. تغییرات ناگهانی آب و هوا، میزان
بارندگی و... مهمترین دغدغه زندگی و موضوع در
روابط انسان‌ها بوده است. اگر چه جامعه ژاپن در شرایط
دیگری قرار گرفته است ولی این شیوه آغاز گفتگو
هنوز جایگاه خود را حفظ کرده است. وانگهی در
بررسی ریشه تفاوت‌ها از نظر تاریخی می‌توان به نوع نگاه
انسان‌ها به جهان، به زندگی، به خودشان و به ساختار
سنت‌های مذهبی و سیر تحول و تطور آنها نیز توجه
کرد.»

در پایان آقای ایشی کاوا در یک جمع‌بندی کوتاه
مباحث مطرح شده را مرور کرد و با بیان ساده‌ای سعی
کرد مطالعه ژاپنی‌ها و روابط انسان و محیط را در تباط با
هدف‌های بین‌المللی کردن جامعه ژاپن مورد ارزیابی
قرار دهد. او گفت: «تفاهم میان ملت‌ها نیازمند
شناخت متقابل از یکدیگر است. برای این شناخت
لازم است ابعاد مختلف فرهنگ یکدیگر را مورد
مطالعه قرار دهیم. به ویژه به رابطه انسان و محیط زندگی
بپردازیم. شناخت متقابل ما از ویژگی‌های طبیعی و
انسانی محیط زندگی یکدیگر و تفاوت‌هایی که در روش
زندگی روزمره وجود می‌آورد به ما کمک می‌کند تا
هویت خود را بهتر درک کنیم و بیش از پیش به خود
آگاهی و خویش‌شناسی برسیم. این آگاهی‌ها آمادگی
لازم برای گسترش تفاهم، دوستی و همکاری میان
ملت‌ها فراهم می‌سازد.» او سپس از دانش‌آموزان
خواست تا آنچنان در این کلاس آموخته‌اند در
دفترچه‌های یادداشت خود بنویسند و ارزیابی خود را
از مباحث مطرح شده بیان کنند.

نتیجه‌گیری

فرزندان ما با دیدن تفاوت‌ها و مشکلات خاص
خود مواجه‌اند. باید آنها را با جهانی که در آن زندگی

5. education for development
6. environmental education
7. education about the environment
8. education in or from the environment
9. learning how to learn
10. learning by doing
11. education for the environment

منابع

۱. سرکار آرائی، محمدرضا (۱۳۷۰). مطالعه تطبیقی آموزش و پرورش ایران و ژاپن، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی.
۲. گرگ، مسادین و لینهارت گه آ. (۱۳۷۸). «شناخت شناسی جغرافیا: یعنی در سیر فلسفی اصول علم جغرافیا و آموزش آن»، ترجمه سیاروش شایان، رشد آموزش جغرافیا، شماره ۵۱، صص ۱۰-۴.
۳. گنجی، محمدحسن (۱۳۷۸). «آخرین بیانیه انجمن جغرافیایی انگلستان درباره جغرافیا آوریل ۱۹۹۹»، رشد آموزش جغرافیا، شماره ۵۲، صص ۶-۹.
4. Baker, T.E. (1989). What is the Capital of the State of chaos? Geography in the Public School Curriculum, Paper Presented at the annual meeting of the National Social Science Association, Arlington.
5. Blij, H.J. and Muller, P.O. (1996). *Physical Geography of the Global Environment*, New York: John Wiley and Sons.
6. Clark, G., Sears, A., and Smyth, J. (1990). *A Proposal to Revise the Elementary Social Studies Curriculum*, Fredericton, New Brunswick: University of New Brunswick.
7. Egan, K. (1983). "Social Studies and the Erosion of Education", *Curriculum Inquiry*, Vol. 13, No. 2, pp. 195-214.
8. Gregg, M., and Leinhardt, G. (1994), "Mapping out Geography: An Example of Epistemology and Education", *Review of Educational Research*, Vol. 64, No. 2, pp. 311-361.
9. Harper, R.A. (1992). What is Geography's Contribution to General Education, *Journal of Geography*, Vol. 91, No. 3, pp. 124-125.
10. Lincicome, M. (1993). "Focus on Internationalization of Japanese Education", *Comparative Education Review*, Vol. 37, No. 2, pp. 123-151.
11. National Council on Educational Reform Government of Japan (1987). *Fourth and Final Report on Educational Reform*, Tokyo: Ministry of Education, Science and Culture, pp. 513-514.
12. National Curriculum Council (1990) *Curriculum Guidance 7: Environmental Education*, New York: NCC.
13. Palmer, J.A. (1998), *Environmental Education in the 21st Century*, London: Routledge, pp. 131-165.
14. Schools' Council (1974). *Project Environment*, Harlow: Longman.
15. Takakura, S., and Murata, Y. (1998). *Education in Japan*, Tokyo: Gakken, pp. 114-116.

می کنند آشنا کرد. ما باید به فرزند انسان کمک کنیم تا به درک عمیقی از مبانی تفاوت های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی شمال و جنوب، سیاه و سفید و... دست یابند. آموزش جغرافیا و مسائل زیست محیطی یکی از روش هایی است که می تواند مبانی این تفاوت های ابرای دانش آموزان تبیین کند و آنها را به درک بهتری از جهان برساند.

آموزش جغرافیا با تبیین نسبت انسان و محیط تلاش می کند تا مبانی تفاوت رفتار های فردی و گروهی و تفکرات اجتماعی انسانها را تجزیه و تحلیل کند و با درک واقعی محیط، روابط انسانی و تأثیر آنها در شکل گیری نظام های متفاوت اجتماعی و فرهنگی، زمینه شناخت عمیق و ملموس دانش آموزان از فرهنگ های مختلف را فراهم سازد و روح همزیستی مسالمت آمیز و احساس تعلق به سرنوشت انسانها با فرهنگ ها و نژادهای متفاوت تر اتقویت کند.

شناخت عمیق و ملموس فرهنگ ها بیش از هر چیز ما را به مدار او تطبیف، قلوب نسبت به یکدیگر فرا می خواند. گسترش همکار یهای منطقه ای و بین المللی در فرایند «بین المللی شدن» جامعه ژاپن یا طرح «گفتگوی تمدن های» ایران به قلبی آکنده از بر دباری، تفاهم و تعامل یو یو سازنده نیاز دارد. با درک درست نسبت انسان و محیط و آثار آن به عنوان مبانی تفاوت های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ملت ها می توان به موار دزیر اندیشی و پایه های تفاهم بین المللی را تحکیم نمود:

۱. صرف نظر از تفاوت های بسیار در نحوه زندگی، همه ما انسان هستیم؛
۲. رغبت به شناخت و درک عمیق فرهنگ ها و احترام متقابل به باور ها؛
۳. آمادگی لازم برای تعامل سازنده و آموختن از سایر فرهنگ ها و تمدن ها؛
۴. درک مسائل جهانی همراه با توجه به مسائل ملی و منطقه ای؛
۵. بر دباری، مدار او سعه صدر در برخورد با دیگران بویژه در امور فرهنگی؛
۶. داشتن نگرش سازنده نسبت به مسائل بین المللی که پیامدهای آن همه ملت ها را تحت تأثیر خود قرار می دهد.

یادداشت ها

1. education for international understanding
2. education for peace
3. education for human rights
4. education for understanding different culture